

Ladislav Hohoš, PhD.

Emeritus Associated Professor
Bratislava
Slovak Republic
ladislav.hohos@gmail.com

Ivan Dubnička: *Šamani, mesiáši, proroci a reformátori*

Nitra, UKF 2013, 364 s.

Náboženstvo je ako celosvetový fenomén predmetom skúmania vedcov rôzneho zamerania a tí si kladú otázky súvisiace predovšetkým s jeho vznikom, vývojom, historickými súvislosťami či funkciou. Uvedené skutočnosti o mnohodimenzionálnosti skúmaného javu si uvedomil a patrične na ne poukázal aj Ivan Dubnička. V knihe *Šamani, mesiáši, proroci a reformátori* ponúka čitateľovi pútavý text, charakteristický svojou ucelenosťou, korektnosťou, rešpektom voči vedeckým autoritám a predpokladmi pre umožnenie interkultúrneho dialógu. Kniha vyšla v roku 2013 a zaslúži si pozornosť nielen ako vedecký text, ale plní tiež úlohu nanajvýš komplexného učebného textu, ktorý však nestráca punc vedeckosti, nekľže po povrchu, ale naopak percepciu náboženstva pevne zakotvuje v antropologických a kulturologických východiskách.

Publikácia má 364 strán, k čomu je potrebné prirátat' 32 strán farebných príloh. Okrem úvodu a záveru je text členený na tri veľké okruhy: Antropológia náboženstva, Polyteistické náboženstvá a Monoteistické náboženstvá. Už v úvode autor konštatuje, že sa v texte nebude zameriavať na náboženstvo ako transcendentný jav (s. 8 – 9), ale hlavne ako jav sociálny, pričom sa bude inšpirovať kultúrnou a sociálnou antropológiou, no tiež politickým a psychologickým hľadiskom. Svojmu zámeru potom podriadiuje text po štylistickej i obsahovej stránke. Jeho postoj smerom k náboženstvu je veľmi otvorený a dá sa povedať, že k tomuto fenoménu prechováva ako správny kulturológ vedeckú i ľudskú úctu, keď hovorí, že „predispozícia k náboženskej viere sa v ľudskom vedomí javí ako antropologická konštanta“ (s. 10). Dokonca zachádza ešte o čosi ďalej, keď predkladá tvrdenie, že „náboženstvo bude súčasťou ľudskej kultúry permanentne“ (s. 332).

V kapitole Antropológia náboženstva sa autor snaží načrtnúť možné odpovede na otázku o vzniku náboženských predstáv, hoci si uvedomuje, že exaktná odpoveď nie je tak celkom možná. Napriek tomu sa nebojí tieto otázky vysloviť. Ponúka prehľad niektorých teórií vzniku náboženstva počnúc kreacionistickým kontextom a končiac evolucionistickými teóriami. I keď si podľa vlastných slov nená-

rokuje na predloženie čisto religionistického textu, považuje za dôležité, aby sa ktokoľvek, kto sa bude otázkam náboženstva venovať, dostatočne oboznámil s historicko-antropologickými súvislosťami náboženstva ako kultúrneho fenoménu a tiež s otázkami o jeho pôvode, na ktoré je naozaj ťažké uspokojivo odpovedať. Nezanedbáva ani otázku funkčnosti náboženstva, jeho významu pre sociálnu skupinu alebo úvahu o tom, či je náboženstvo špecificky ľudskou záležitosťou a prečo je to tak.

Ako pozoruhodný môžeme hodnotiť spôsob, ktorým sa Ivan Dubnička prepracováva k samotnej problematike svetových náboženstiev. Okrem vyššie spomínaných koreňov náboženských predstáv a ich funkcií sa jeho snaha vytvoriť spohľadlivé základy pre pochopenie princípov fungovania náboženských spoločností prejavuje aj vo zvyšku prvej kapitoly. Kládie dôraz na korektné zaobchádzanie s pojmami, čo je evidentné prakticky na každej strane textu. Upozorňuje na to, že mágia a náboženstvo sú fenomény, ktoré majú mnoho spoločného, no bolo by príliš zavádzajúce, ak by sme ich úplne stotožnili. To isté platí aj pre vzťah medzi náboženstvom a mýtom, pričom tak, ako náboženské formy správania obsahujú niektoré prvky pripomínajúce mágiu, obsahuje náboženstvo (resp. náboženský kult) tiež mytologickú zložku reprezentovanú väčšinou striktno chápanými dogmami vysvetľujúcimi zásahy transcendentných síl (alebo božie zjavenia). Okrem tejto skutočnosti si autor všíma animizmus, animatizmus, ako aj uctievanie predmetov či síl. Tieto prejavy nasmerovania človeka na to, čo nechápe a čo ho presahuje, uvádza ako všeobecné etapy vo vývoji predstáv človeka o svete, ktoré naprieč stáročiami smerujú k náboženským predstavám tak, ako ich poznáme v ich jednotlivých formách aj dnes. Z textu vyplýva, že totemizmus a šamanizmus nemožno jednoznačne vnímať ako náboženstvá v pravom zmysle slova; čo však bez obáv môžeme, je vnímať ich ako stupne odzrkadľujúce vývoj (nielen) náboženského vedomia človeka. Sú celkom správne zasadené do širokých kultúrno-sociálnych súvislostí (čo je pre túto publikáciu charakteristické) a autor na ne nazerá ako na formy existencie človeka jednak v prírode a jednak v rámci skupinového súžitia v kmeni alebo klane. Dokazuje to jeho inklinovanie k názorom, ktoré považujú totemizmus za prvú kultúrnu inštitúciu v dejinách (s. 91). Okrem týchto archaických prejavov súvisiacich so zrodom akéhosi „náboženského vedomia“ sa text pristavuje aj pri vzťahu medzi náboženstvom a spoločenskou rolou či statusom človeka, čím je potvrdený zámer nahliadať problematiku cez prizmu sociálnej (a kultúrnej) antropológie. Rovnako pozoruhodné je prepojenie medzi náboženstvom a zmenou sociálneho postavenia, či už hovoríme o náboženstve v klasickom ponímaní, alebo o spoločnosti charakterizovanej zatiaľ iba akousi životnou predstavou o svete vysvetľujúcou javy a skutočnosti na základe mytológie. Autor považuje za dôležité, aby čitateľ okrem iných pojmov pochopil pojem rituál, keďže patrí k tým javom, ktoré nachádzame vo všetkých náboženstvách, a ktoré sú viditeľné z pohľadu kultúrnej antropológie.

Svoju pozornosť zameriava Ivan Dubnička predovšetkým na náboženstvá označované ako „náboženstvá etického zlomu“ (s. 121) a delí ich štandardne na monotheistické (2. kapitola) a polytheistické (3. kapitola). Je pozoruhodné, ako sa autorovi darí podať nielen ucelený obraz samotných náboženstiev, ale ich tiež vsadiť do organického kultúrno-historického teritória, v ktorom vznikali a vyvíjali sa. Hodnota beztak kvalitne spracovanej publikácie sa tým ešte zvyšuje. Nesmierne pútavé prepojenie dejín a náboženských foriem znesie tak vedecké kritériá, ako aj nároky čitateľa – laika, hľadajúceho komplexný, no dostatočne bohatý zdroj informácií. Za obzvlášť hodnotný rozmer knihy možno považovať dôraz kladený na vzájomné prepojenia a súvislosti medzi náboženskými formami na jednej strane a kultúrou, geografickým prostredím, etapou vývoja či sociálno-ekonomickými pomermi na druhej strane, taktiež medzi polyteizmom a monoteizmom, ako aj medzi kultúrami a náboženstvami navzájom. Autor nevstupuje „in medias res“ a neulakomil sa na populárny a útržkovitý náčrt konkrétnych fenoménov, ale poukazuje často na také fakty, ktoré ponúkajú všeobecný vhľad do problematiky a stavia tým pevné hermeneutické základy pre každú ďalšiu kapitolu. Z hľadiska členenia kapitol venovaných konkrétnym náboženstvám uprednostňuje systematický prístup pred historickým prístupom, avšak text, ako sme naznačili vyššie, rozhodne nie je ukrátený o historický aspekt neodmysliteľne spätý so všetkými náboženskými prejavmi. Každé náboženstvo, kult či prejav viery v nadprirodzeno, resp. morálny systém spoločnosti projektovaný touto vierou je tu pevne zasadený do objektívnych podmienok svojho vzniku, pričom súčasťou každej pasáže venovanej konkrétnemu náboženskému systému je stručný chronologický prehľad. Prispieva to k správne pochopeniu kontextu.

Čitateľ v knihe narazí na viaceré pozoruhodné informácie; I. Dubnička si napríklad všimá, že postupný a pomalý prerod polyteizmu na monoteizmus súvisí s objavením písma, vznikom a rastom veľkých sídel a s náboženským synkretizmom (s. 240 – 241), na inom mieste vyhodnocuje budhizmus ako pesimistický svetonázor (s. 221) a opisuje, ako jeho zrážka s japonským optimistickým svetonázorom vyúsťuje do špecifického japonského tendai budhizmu alebo zen budhizmu, ale obracia sa aj k slovanskej mytológii (ktorá nebyva samozrejmom témou publikácií tohto druhu) a zvolil si ju ako reprezentatívny príklad indoeurópskych archaických predstáv miešajúcich kult a mágiu (s. 235). Autor sa v texte nevyhýba ani komparáciám a polemikám, ako napríklad polemike o tom, či sa dá šamanizmus zaradiť medzi náboženstvá, alebo ide skôr o mágiu (s. 64 – 65). Mnohé z predkladaných výskumov, ktorými sa publikácia inšpiruje, podliehajú neraz autorovmu priamemu i nepriamemu kritickému zhodnoteniu – podobné zhodnotenia sú okrem iného aj obsahom záverov jednotlivých kapitol, avšak tieto závery prinášajú nezriedka aj nové informácie, takže nie vždy ide o závery v klasickom chápaní. Treba si tiež všimnúť, že text vhodne poukazuje na kontroverzie i pred-

sudky – činí tak výhradne za účelom podpory objektívneho nadhľadu. Práve objektívny nadhľad je signifikantný pre celé dielo.

Kniha ponúka čitateľovi možnosť zahĺbiť sa do problematiky bez nadštandardnej snahy, isto aj vďaka prirodzenému štýlu pracujúcemu s dostupnou terminológiou a ozrejmujuúcemu potenciálne neznáme pojmy či termíny. Dielo je pôsobivé predovšetkým vďaka obrovskému množstvu referencií, ktoré ponúka buď v podobe príznačných citácií, relevantných parafráz, alebo len v forme podnetov pre ďalšie štúdium. Tieto referencie odkazujú na mnohé vedecké autority z oblasti sociológie, antropológie a iných humanitných vied všímajúcich si náboženstvá ako objekty vlastných výskumov. Poznatky však nie sú len konštatované, práve naopak – prejavuje sa prirodzená snaha o ich reflexiu v rámci vzájomných súvislostí. Širokospektrálne poňatie predmetného fenoménu a jeho foriem svedčí o rozsiahlej a hodnotnej rešeršnej činnosti. Autorovi sa podarilo zmapovať pomerne veľkú plochu religionisticky motivovaných výskumov, čo svedčí o veľkom odbornom rozhl'ade a schopnosti orientovať sa v komplikovanej téme na veľmi vysokej úrovni.

Členenie textu je prehľadné, z grafického hľadiska je využitá kurzíva i zvýraznenie dôležitých mien a pojmov tučným písmom. Publikácia obsahuje veľké množstvo poznámok pod čiarou a doplnkových textov vložených priamo medzi odseky s primárnym textom. Vzhľadom k vyššie spomenutému charakteru tejto publikácie snažiacej sa pomocou početných a rôznorodých výskumov poskytnúť čo najkomplexnejší obraz náboženstva to však akceptujeme a považujeme za pochopiteľné. Napokon, doplnkové texty svojím zaujímavým obsahom neraz prebúdajú zvedavosť čitateľov, nikdy nevystupujú samoučelne, ale priamo rozširujú primárnu obsahovú líniu.

Je potrebné poukázať na to, že v diele *Šamani, mesiaši, proroci a reformátori* je úsilie o komplexný pohľad na problematiku svetových náboženstiev a ich pozadie nadradené ambíciám dospieť k prekvapujúcim objavom. Ak by sme mali textu niečo vytknúť, tak by to boli len nenápadné a prirodzené chybičky krásy, akými sú napríklad občasné nepatrné medzery v explikačných pasážach, kde autor pravdepodobne ráta s istou úrovňou predpoznania čitateľa, ďalej absentujúci výklad sikhizmu, (domnievame sa, že z hľadiska svojho populačného rozšírenia v súčasnosti určite nie je menej významný ako zoroastrizmus, ktorému sa autor venuje), alebo autorom proklamovaný zámer stavať takmer výlučne na zdrojoch dostupných v češtine a slovenčine (aj napriek tomu, že ide často o české a slovenské preklady zahraničných diel, predpokladáme, že vybrané a ešte nepreložené zahraničné zdroje by bibliografický aparát oživil). Ani jedna z týchto skutočností však nijako nenaruša pôsobivú celistvosť diela tak bohatého na užitočné informácie a súvislosti. Súdiac podľa spôsobu výkladu je na mieste domnievať sa, že Ivan Dubnička podáva v publikácii nekonfesný (vo svojej podstate religionistický) výklad,

čím vo svojom diele sprístupňuje fenomén náboženstva širokej verejnosti oveľa účinnejšie.

Kniha Šamani, mesiáši, proroci a reformátori je veľmi pekným príkladom modernej religionistickej literatúry a odporúčame ju do pozornosti nielen vedeckých pracovníkov, ale aj študentov a laickej verejnosti.

Juraj Skačan

Mgr. Juraj Skačan, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra filozofie
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
jskacan@ukf.sk

Vladimír Manda – Richard Šťahel – Tomáš Pružinec: *Človek, sloboda a vlastníctvo vo filozofii raného novoveku.*

Bratislava, IRIS 2015, 186 s.

Triáda človek – sloboda – vlastníctvo predstavuje trojicu nití, ktoré sa vinú dejinami filozofického myslenia a môžu nás priviesť až k jeho koreňom. Autori knihy, ktorá nesie túto triádu pojmov vo svojom názve, pochopili neoddeliteľnosť jej jednotlivých súčastí: vymedzenie otázok týkajúcich sa človeka, slobody a vlastníctva nie je možné skúmať jednotlivo, ale len vo vzájomnej nadväznosti.

Trojica mysliteľov, ktorých si autori „adoptovali“ pre účely rekonštrukcie ideových diskusií raného novoveku, reprezentuje tri míľniky artikulujúce problematiku filozofickej antropológie, podôb slobody a vlastníctva odlišnými spôsobmi. Ani jeden z nich nebol súčasníkom toho druhého. Kým Étienne de La Boétie zastupuje dynamickú realitu humanizmu a renesancie, ktorý bol antitézou dogmatického a skostnateného sveta stredovekého scholasticizmu, John Locke je figúrou éry vrcholného zápasu empirizmu a racionalizmu. Preromantický Jean-Jacques Rousseau, neoblomný kritik spoločenských pomerov v predvečer Veľkej francúzskej revolúcie, symbolizuje predzvesť víťazstva novej éry spontánnosti, intuície a sentimentalizmu, pohľadajúcej empiriou aj vypätým racionalizmom.

Prvý z trojice autorov, Tomáš Pružinec, predstavuje francúzskeho právnik, filozofa a spisovateľa Étienne de la Boétieho a jeho dielo *Rozprava o dobrovoľnom*